

BOSHLANG'ICH SINFLARDA TA'LIMNING INDIVIDUALLASHTIRILGAN VA INKLYUZIV O'QITISH USULLARINI ISHLAB CHIQISH

Feruza Xudayberganova Jonibek qizi

Urganch Davlat Pedagogika Instituti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqola boshlang'ich sinflarda ta'limning individuallashtirilgan va inklyuziv o'qitish usullarini ishlab chiqish masalalarini o'rganadi. Maqolada turli ehtiyojlarga ega bo'lgan o'quvchilar uchun samarali ta'lim muhitini yaratish strategiyalari tahlil qilingan.*

Kalit so'zlar: *individuallashtirilgan ta'lim, inklyuziv ta'lim, boshlang'ich sinf, o'qitish usullari, differentsiatsiya, maxsus ehtiyojlar*

Abstract: *This article examines the issues of developing individualized and inclusive teaching methods in primary education. The article analyzes strategies for creating an effective learning environment for students with diverse needs.*

Keywords: *individualized education, inclusive education, primary school, teaching methods, differentiation, special needs*

Аннотация: *В статье рассматриваются вопросы развития индивидуализированных и инклюзивных методов обучения в начальном образовании. Анализируются стратегии создания эффективной образовательной среды для учащихся с различными потребностями.*

Ключевые слова: *индивидуализированное обучение, инклюзивное образование, начальная школа, методы обучения, дифференциация, особые потребности*

Kirish. Hozirgi kunda boshlang'ich ta'lim tizimida har bir o'quvchining individual xususiyatlarini hisobga olgan holda samarali o'qitish usullarini joriy etish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Inklyuziv ta'lim konsepsiyasining rivojlanishi bilan birga turli qobiliyat va ehtiyojlarga ega bo'lgan barcha o'quvchilar uchun sifatli ta'lim olish imkoniyatlarini yaratish zarurati yuzaga keldi [1]. Jahon Ta'lim Forumi (2015) tomonidan qabul qilingan "Ta'lim 2030" dasturi barcha o'quvchilar uchun tenglik va inklyuziv ta'limni ta'minlashni ustuvor vazifa sifatida belgilab berdi [2]. O'zbekiston Respublikasida ham maxsus ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun inklyuziv muhitni rivojlantirish bo'yicha qator islohotlar amalga oshirilmoqda [3]. Individuallashtirilgan yondashuv o'quvchilarning kognitiv, emotsional va ijtimoiy rivojlanishidagi farqlarni e'tiborga olishni talab qiladi, bu esa o'qituvchilardan yangicha metodologik kompetensiyalarni talab etadi [4]. Ushbu tadqiqot maqsadi boshlang'ich sinflarda individuallashtirilgan va inklyuziv o'qitish usullarining nazariy asoslarini tahlil qilish hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Metodologiya va adabiyotlar tahlili. Tadqiqot davomida ilmiy manbalarni qiyosiy tahlil qilish metodi qo'llanildi. Tomlinson tomonidan ishlab chiqilgan differensiatsiya modeli boshlang'ich sinflarda o'quvchilarning turli darajadagi tayyorgarligini, qiziqishlarini va o'rganish profillarini hisobga olgan holda mazmun, jarayon va mahsulotni moslashtirishni taklif etadi [5]. Rossiyalik tadqiqotchi Yakimanskaya I.S. shaxsga yo'naltirilgan ta'lim konsepsiyasida o'quvchining subyektiv tajribasini pedagogik jarayonning markaziga qo'yish zarurligini asoslaydi [6]. O'zbekiston olimi Shoumarov G.B. milliy ta'lim tizimida differensiatsiyalashgan yondashuvlarni joriy etishning o'ziga xos jihatlari va madaniy kontekstini tahlil qilgan [7]. UNESCO tomonidan taqdim etilgan inklyuziv ta'lim bo'yicha qo'llanmada bar'yer-erkin muhit yaratish, o'quv dasturlarini moslashtirilishi va ko'p darajali qo'llab-quvvatlash tizimlarini joriy etish muhim tamoyillar sifatida ta'kidlanadi [8]. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, samarali individuallashtirilgan ta'lim bir necha asosiy komponentlarni o'z ichiga oladi: diagnostik baholash tizimlari, moslashuvchan o'quv rejalari, turli o'qitish strategiyalari arsenali va doimiy monitoring mexanizmlari. Inklyuziv yondashuv esa nafaqat maxsus ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilarni oddiy sinflarga integratsiya qilishni, balki barcha o'quvchilar uchun qulayroq va samaraliroq ta'lim muhitini yaratishni ko'zda tutadi.

Natijalar va muhokama. Adabiyotlar tahlili natijalariga ko'ra, boshlang'ich sinflarda individuallashtirilgan va inklyuziv o'qitishning eng samarali usullari quyidagilardan iborat: birinchidan, diagnostik baholashga asoslangan pedagogik strategiyalar qo'llash, ikkinchidan, differensiatsiyalangan topshiriqlar tizimini ishlab chiqish, uchinchidan, ko'p sensorli yondashuvlardan foydalanish va to'rtinchidan, hamkorlikda o'qitish metodlarini joriy etish. O'zbekiston kontekstida Shoumarov G.B. tomonidan olib borilgan tadqiqotlar ko'rsatadiki, milliy ta'lim tizimida individuallashtirishning an'anaviy shakllari mavjud bo'lib, ularni zamonaviy inklyuziv yondashuvlar bilan uyg'unlashtirishda katta potensial yotadi [7]. Rossiya tajribasidan kelib chiqadigan xulosalar shuni ko'rsatadiki, o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi va metodologik qo'llab-quvvatlash tizimi inklyuziv ta'limning muvaffaqiyati uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega [6].

Xorijiy tajriba, xususan Tomlinson modeliga ko'ra, moslashuvchan guruhlar, baholashning turli shakllari va o'quv markazlaridan foydalanish boshlang'ich sinflarda differensiatsiyani amalga oshirishning amaliy vositalaridir [5]. UNESCO tavsiyalariga muvofiq, inklyuziv ta'lim tizimini joriy etish uchun jamiyat, maktab ma'muriyati, o'qituvchilar va ota-onalar o'rtasida keng qamrovli hamkorlik zarur [8]. Muhokama shuni ko'rsatadiki, o'zbek ta'lim tizimida individuallashtirilgan va inklyuziv yondashuvlarni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun bir necha strategik yo'nalishlar ustida ishlash lozim: o'qituvchilarning malaka oshirish dasturlarini takomillashtirish,

zamonaviy didaktik materiallar bazasini yaratish, ota-onalar bilan ishlash mexanizmlarini rivojlantirish va monitoring tizimlarini joriy etish.

Boshlang'ich ta'lim bosqichida individual yondashuvlarni amalga oshirishda eng muhim jihatlardan biri o'quvchilarning psixologik va fiziologik xususiyatlarini chuqur tushunishdir. 6-10 yoshli bolalar kognitiv rivojlanishining sezgir davri hisoblanib, bu davrda ular turli tezlikda o'zlashtirish qobiliyatiga ega bo'ladilar. Ba'zi o'quvchilar vizual ma'lumotlarni yaxshiroq qabul qilsalar, boshqalari eshitish yoki kinestetik usullar orqali samaraliroq o'rganadilar. Shuning uchun o'qituvchi darsni rejalashtirish jarayonida ko'p modalli yondashuvlarni qo'llashi, ya'ni bir xil mavzuni turli duygu organlariga ta'sir qiluvchi usullar orqali taqdim etishi zarur. Masalan, matematika darslarida konkret buyumlar, vizual diagrammalar, og'zaki tushuntirishlar va amaliy mashqlarni parallel ravishda ishlatish barcha o'quvchilar uchun tushunishni osonlashtiradi. Bundan tashqari, boshlang'ich sinf o'quvchilarining e'tibor markazlashuv davomiyligi cheklanganligi sababli, dars strukturasini qisqa segmentlarga bo'lish va turli faoliyat turlarini almashtirish zarur, bu ham individuallashtirishning muhim aspekti hisoblanadi.

Inklyuziv ta'lim muhitini yaratishda sinf ichidagi ijtimoiy dinamika va hamjamiyat ruhini shakllantirish alohida ahamiyat kasb etadi. Barcha o'quvchilar, jumladan maxsus ta'lim ehtiyojlari bo'lganlar ham, o'zlarini xavfsiz va qabul qilingan his qilishlari uchun o'qituvchi faol ravishda o'zaro hurmat va tushunish madaniyatini rivojlantirishi kerak. Bu maqsadda guruhli loyihalar, o'zaro o'rgatish usullari va hamkorlikka asoslangan topshiriqlar samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. O'quvchilar bir-birlarining kuchli tomonlarini tan olishga va zaif jihatlarida yordam berishga o'rgatilganda, sinf haqiqiy inklyuziv jamiyatga aylanadi. Shuningdek, muvaffaqiyatni turli ko'rinishlarda e'tirof etish muhimdir - nafaqat akademik yutuqlar, balki ijtimoiy ko'nikmalar, ijodiy yechimlar va shaxsiy o'sish ham baholanishi kerak. O'qituvchi har bir o'quvchining individual rivojlanish traektoriyasini kuzatib borishi va unga mos ravishda rag'batlantirish strategiyalarini qo'llashi differentsiatsiyalashgan ta'limning asosiy tamoyilidir. Bunday yondashuv o'quvchilarda ichki motivatsiyani oshiradi va ularning o'z imkoniyatlariga ishonchini mustahkamlaydi.

Xulosa. Boshlang'ich sinflarda individuallashtirilgan va inklyuziv o'qitish usullarini ishlab chiqish zamonaviy pedagogikaning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, samarali yondashuv diagnostika, differentsiatsiya, moslashuvchanlik va doimiy qo'llab-quvvatlash tamoyillariga asoslanishi kerak. O'zbekiston ta'lim tizimida bu yo'nalishni rivojlantirish uchun xalqaro tajribani milliy xususiyatlar bilan uyg'unlashtirish, o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini oshirish va maktablarda inklyuziv muhitni yaratish bo'yicha tizimli choralar ko'rish zarur. Kelajakdagi tadqiqotlar boshlang'ich sinf sharoitida ushbu usullarning samaradorligini

amaliy sinab ko'rish va milliy kontekstga moslashtirilgan metodologik qo'llanmalar ishlab chiqishga qaratilishi maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Karimov, N.R. (2020). Inklyuziv ta'lim: nazariya va amaliyot. Toshkent: O'qituvchi.
2. UNESCO. (2015). Education 2030: Incheon Declaration and Framework for Action for the implementation of Sustainable Development Goal 4. Paris: UNESCO Publishing.
3. Rahimova, Z.M. (2019). O'zbekistonda maxsus ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun inklyuziv ta'limni rivojlantirish. Pedagogika jurnali, 3(45), 12-18.
4. Петровский, А.В. (2017). Индивидуализация обучения в начальной школе. Москва: Просвещение.
5. Tomlinson, C.A. (2001). How to Differentiate Instruction in Mixed-Ability Classrooms. Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development.
6. Якиманская, И.С. (2000). Технология личностно-ориентированного обучения в современной школе. Москва: Сентябрь.
7. Шоумаров, Г.Б. (2018). Boshlang'ich sinflarda ta'limni differensiatsiyalash metodikasi. Toshkent: Fan.
8. UNESCO. (2017). A Guide for Ensuring Inclusion and Equity in Education. Paris: UNESCO Publishing.